

Walter Ott: *Causation and Laws of Nature in Early Modern Philosophy*

Oxford, Oxford University Press 2009, 272 s.

Neustály návrat filozofov k problematike kauzality a zákonitosti prírodných javov je dôkazom toho, že táto tematika má stále vo filozofii ako aj vo vede jedno z dominantných miest. Množstvo neutíchajúcich polemík o problémoch *príčinnosti*, *nevyhnutnosti*, *zákonitosti* prírody rozdeľujú filozofov do rôznorodých – veľakrát protichodných – táborov či už ontologického alebo epistemologického charakteru. Walter Ott nás vo svojej knihe sprevádza niekoľkými novovekými filozofickými koncepciami. V niektorých prípadoch bohato analyzuje myšlienky jednotlivých autorov a pútavým spôsobom poukazuje na dôsledky plynúce z jednotlivých argumentov. Ottove filozofické interpretácie určite nenechajú ľahostajného žiadneho čitateľa a možno ho prinútiť aj opätovne prehodnotiť svoj vlastný pohľad na príčinné vzťahy a zákonitosti prírody vo svete.

V úvodných pasážach si Ott kladie otázku, či možno poznať ontologický status kauzality. Na túto otázku od samého začiatku dáva negatívnu odpoveď a púšťa sa do interpretácie filozofických koncepcií, ktoré ponímajú príčinnosť ako mentálnu následnosť javov. Ott nás sprevádza – v niektorých prípadoch stručne, v iných podrobne analyzovanou – cestou od Reného Descartesa až k filozofii Davida Huma.

Za medzník medzi Descartesom a Humom môžeme považovať Johna Locka, o ktorom autor tvrdí, že „...je prvý dôsledný moderný empirik a zároveň posledný aristotelik“ (s. 176). Pred nami sa bude opätovne vynárať problém vzťahu *subjekt-objekt*, resp. do akej miery a či vôbec môžeme cez prizmu subjektu hovoriť o javoch objektívnej reality. Kľúčová otázka znie, či vôbec tento subjekt má v sebe získanú nejakú ideu „sily“, „kauzality“ alebo (logickej) „nevyhnutnosti“, alebo ide len o produkt našej mysle, ktorý sa nevzťahuje na žiadny empirický fakt.

Určite je každému známy Descartesov dualizmus, v ktorom je otázne, ako vzájomne na seba pôsobia „*res cogitans*“ a „*res extensa*“. Riešenie tohto problému načrtnol Descartes prostredníctvom vlastnej ontológie a rozvinul sa tak *okazionalizmus*. Ten tvrdí, že správanie sa objektov je zapríčinené Božími zásahmi. Z okazionalizmu sa vyvinul *konkurentizmus*, ktorý hovorí, že stvorené bytosti sa môžu podieľať na príčinnosti, ale stále vyžadujú Božiu aktivitu. Boh ako primárna príčina je zodpovedný za podstatu individuálnych bytí. Stvorené bytosti sa zase považujú za sekundárne príčiny, slúžia teda ako inštrumenty Boha (s. 21). Týmto koncepciám je poplatná ontológia zahrnujúca tzv. zákony „*zhora nadol*“, čo znamená, že správanie sa objektov je závislé od

Boha. Iným pohľadom na podstatu zákonov je prístup „zdola-nahor“, podľa ktorého príroda je riadená prostredníctvom vlastností stvorených predmetov. Ott ďalej interpretuje aj „mechanistické explanácie“. V tomto ponímaní je svet riadený prírodou samou.

Počas celého Ottovho diela sa stáva dominantným problémom pojem sily. Otázne je, či je táto sila reálna, či ju možno myslou uchopiť alebo ide o zázrak (Božského ducha). Problematickými sa ukazujú aj Newtonove gravitačné sily, o ktorých výskyte vieme vďaka ich prejavovaniu sa na účinkoch. Novovekí filozofi si kladli otázku, či ide o tajomné vlastnosti hmoty. S problematikou síl vyskytujúcich sa v prírode ide ruka v ruke aj problematika *pohybu*, s ktorou je spätá aj problematika kauzality. Ak by sme zredukovali sily *len* na pravidelné združenie javov, bolo by možné v tejto konjunkcii nájsť miesto aj pre pohyb a kauzálne pôsobenie? Túto otázku – ale aj mnohé ďalšie – sa snaží zodpovedať Ottova kniha.

V prvej časti „The Cartesian Predicament“ odlišuje autor Descartesa od striktného okazionalizmu. Tvrdí totiž, že Boh zachováva všetku hmotu a jej procesy v smere, aký udal pri stvorení sveta. Kľúčovým sa stáva pohľad na Descartesove ponímanie zákonov a pohybu. Podľa neho hlavnou príčinou všetkého pohybu vo svete nie je nik iný než Boh sám, preto všetky zákony sú podriadené Božej vôli. Úrovne reality môžeme chápať v hierarchii: *Boh – stvorené substancie – módy*. Zákonitosti sveta a javy v ňom sa podriaďujú Božej vôli, ktorá je zodpovedná za ich existenciu a následné pretrvávajúce v realite. Z toho Descartes usúdil, že na to, aby on mohol existovať (nielen teraz, ale aj v ďalších nasledujúcich časoch), tak ho Boh musí neustále *znovu-vytvárať* [*re-create*]. Boh v takomto chápaní musí neustále zasahovať do sveta. Ako tento proces pretvárania prebieha? Ott to ilustruje na tzv. *filmovom prístupe* [*cinematic view*]: „Božie pôsobenie je len jeho znovu-vytváranie objektov v nových lokalizáciách. Ak je filmový obraz pravdivý, potom každý okamih môže byť ako snímka z filmu, nespojená s nejakou ďalšou snímkou mimo jej priestoru v danej postupnosti.“ (s. 71) Boh tak zabezpečuje existenciu, módy a lokalizácie. Pri porovnaní tohto pohľadu s Descartesovými tromi pohybovými zákonmi môžeme dospieť k tomu, že pohybové zákony slúžia *len* ako pomôcka na pomenovanie toho, ako Boh znovu-vytvára objekty v nasledujúcich lokalizáciách. Niekoľko môže mrzieť, že Ott sa vyhýba odpovedi, ako k tomuto znovu-tvoreniu Bohom naozaj dochádza. Ak by sme vylúčili možnosť pohybu, tak Boh musí nejakým spôsobom meniť tieto lokalizácie skrz seba. Lenže ako? (Zničením objektov a ich znovu-vytvorením na nových lokalizáciách alebo len zmenou lokalizácií alebo...?) Filmový prístup dokáže vysvetliť okazionalistické pôsobenie mysle a tela a dokonca aj výskyt zázrakov vo svete. Pretože záleží len od Božej vôle, ako bude vytvárať objekty vo svete. Na tomto mieste sa vynára problém: Ako môžu stvorené bytosti *svojevoľne* rozhodovať

o svojom pôsobení na materiálne telesá, keď ich existencia záleží na Božej vôli? Autor odsúva Descartesovu myšlienku o epifýze, ktorá umožňuje spojenie mysle a tela, a špekulatívne uvažuje nad alternatívou, že duchovné substancie nie sú rozpriestranené, ale (podobne ako aristotelovské formy) sú „rozliate“ v hmote.

Možno nebude na škodu pripomenúť, že myšlienka „filmového prístupu“ môže byť aktuálna aj v súčasnosti. Súčasná kvantová mechanika totiž tvrdí, že čas neplynie kontinuálne, ale kvantovými skokmi s hodnotou Planckovej konštanty. Z tohto dôvodu sa môžeme domnievať, že každý Planckov diskrétny „skok“ znamená zmenu ďalšej snímky reality.

Ott sa v druhej časti „The Dialectic of Occasionalism“ podrobnejšie venuje filozofii Descartesovho nasledovníka Nicolasa Malebrancha, ktorý tiež hľadá odpoveď na otázku, čo znamená „sila“. Ott zrekonštruoval Malebranchov „The divine concursus argument“, v ktorom dospieva k nasledujúcemu záveru: ak Boh znovu-vytvára telesá v plne determinovanom priestore, potom žiadne teleso nemôže hýbať iným telesom. „Obraz, v ktorom sú telesné bytia iba zachovávané Bohom a zároveň produkujú svoje vlastné kauzálne pôsobenia, je nekoherentný“ (s. 87). Malebranchove tvrdenia sa tiež odzrkadľujú v tzv. „The ‘No necessary connection’ argument“. Ten hovorí, že medzi Božou vôľou a jeho účinkami je spojenie, ale medzi fyzickými udalosťami nemôže byť. „Je to identita, ktorá zachováva nevyhnutnosť: tvrdenie, že ,ak Boh si želá p , tak p' je nevyhnutné, pretože je analytické; analytické je nielen preto, lebo Boh je všemohúci, ale preto, lebo obsahy jeho vôlí sú identické s jeho účinkami“ (s. 94). Podľa takto zastávanej Malebranchovej metafyziky sú všetky udalosti voľné a separované bez príčinného spojenia. Sú len vďaka Božej vôli, preto len tá je ich príčinou. Tiež niet pochýb o tom, že Malebranchov svet rovnako ako Descartesov svet umožňuje výskyt zázrakov, keďže existencia javov závisí len od vôle Boha. Malebranche takisto tvrdí, že zákony prírody nám len umožňujú poznávať Božie správanie.

Na nasledujúcich stranách Ott porovnáva Nicolasa Malebrancha s Pierrom-Sylvainom Régisom. Položme si nasledovnú otázku: Ak by Boh stvoril dva kvalitatívne identické, čisto materiálne svety, musela by byť identická aj ich budúcnosť? Malebranche by odpovedal nie, Régis áno. Régisova odpoveď je dôsledkom jeho odmietavého postoja k okazionalizmu, keďže sympatizuje s mechanicizmom. Régis tiež kritizuje Descartesovo kontradiktórické tvrdenie o tom, že Boh je nemenný a zároveň vo svete existuje rôznorodosť pohybov. Régis považuje za primárnu príčinu Boha a za sekundárne príčiny módy stvorených vecí, ktoré slúžia Bohu ako jeho inštrumenty.

Tretiu časť „Power and Necessity“ by sme mohli ponímať aj ako osciláciu medzi empirizmom a realizmom. Do čisto empirických myšlienok sa nám vkrádajú – často implicitným spôsobom – metafyzické prvky, ktoré napriek

všetkému nezohrávajú až takú relevantnú rolu vo vysvetľovaní skúmanej problematiky. Dokonca nám aj autor viackrát naznačuje, že interpretovaní filozofi ako Robert Boyle a John Locke budujú cestu Davidovi Humovi. Nevysvetliteľná sa im zdala problematika Newtonových záhadných gravitačných síl, preto týmto silám pripisovali božský charakter. Práve nevysvetliteľná prítomnosť gravitačných síl spôsobila, že Locke a iní mechanisticky orientovaní filozofi neupadli do ateizmu, ale na vysvetlenie týchto síl postulovali vyššie bytie, ktoré tiež môže zasahovať do sveta a robiť zázraky.

Obaja filozofi, Boyle aj Locke, majú spoločnú snahu redukovať sily na vzťahy. Keďže na každom jave (dokonca aj na telese, ktoré sa nemení) môžeme nájsť nekonečné množstvo vlastností, Boyle prichádza s myšlienkou redukcie. Na to, aby sa zaručila ekonomickosť nahliadania na javy, navrhuje redukovať sily na vnútorné kvality telies a tie redukovať na relácie. Ten istý názor zdieľa aj Locke. Ott tvrdí, že podľa Boyla: „Pod názov ‚módy‘ (formy) patrí rozmer, tvar a tiež buď pohyb, alebo pokoj, ktoré nie sú ničím viac než možnosťami existujúcich objektov“ (s. 141).

Locke tvrdí, že našim ideám predchádzajú javy nezávislé od našej mysle. Tu vidíme Lockov príklon k existencii externého sveta. Ott zaraďuje Locka do *základného konceptualizmu*, keďže podľa neho sú relácie plne závislé od mysle a nemajú reálne bytie. Lenže čo máme chápať pod týmito *reláciami*? Nielen podľa Locka, ale aj podľa Huma, sú relácie *komparácie* našich ideí medzi sebou. Na to, aby sme mohli spustiť proces komparácie, je potrebné zvoliť vhodný *kontext*, vďaka ktorému stavíme proti sebe vlastnosti javov. Ott načrtáva možnosť, že kontextov na komparáciu môže byť zrejme nekonečne veľa – keďže na javy môžeme nahliadať z viacerých uhlov pohľadu; tejto problematike sa však ďalej nevenuje. Keďže Ott bližšie nerozpracoval túto metódu komparácie, nemôžeme vedieť, na základe akých kritérií volí najvhodnejší kontext na porovnanie javov. Práve bohatšie vypracovanie tejto metódy by nám pravdepodobne umožnilo lepšie pochopiť, prečo máme vo zvyku spájať niektoré javy do vzájomnej súvislosti.

Všetky Ottove interpretácie sa završujú v štvrtej časti s názvom „Hume“. Autor neskrýva svoje sympatie k Davidovi Humovi a čitateľ môže mať pocit, že s ním takmer vo všetkom súhlasí. Ako je známe, Hume vo svojich definíciách spomínal dva druhy kauzality, preto Ott hovorí o Humovi ako agnostikovi aj o Humovi ako realistovi. Podľa Huma poznáme len pravidelné združovanie javov a zo zmyslovej skúsenosti nečerpáme žiadnu ideu o ich spojení. Nie sme schopní poznať žiadnu silu, ktorá by spájala príčinu s jej účinkom. Ott prezentuje Humov semiotický empirizmus, ktorý tvrdí, že znakom slov zodpovedajú idey, ktoré sme získali z impresií. Lenže slovu „sila“ nemožno prisúdiť žiadnu ideu, preto sa toto slovo stáva nezmyslom. Stretávame sa len s pravidelným združovaním javov, ktoré svojou pravidelnosťou vyvolávajú

v nás pocit ich nevyhnutného spojenia. Humove myšlienky takto podporujú indukcionistický pohľad, ktorý nás oberá o istotu, že jav *a* musí byť *vždy* sprevádzaný javom *b*. „Indukcia je dôležitý spôsob poznávania príčinnosti, pretože príčinné myslenie je niečo, čo robíme: Nech je predstava o príčinnosti akákoľvek, jej zdroj musí pochádzať z aktuálnych poznávacích zvyklostí“ (s. 228). Hume následne tvrdí, že príčinnosť je potrebná na našu explanáciu javov. Hume napriek svojmu silnému empirizmu zastával aj možnosť existencie externého sveta, ale podľa neho túto mienku treba prehodnocovať. „Hypotézy ohľadom externého sveta by možno mohli použiť ideu kauzality na uvažovanie o niečom, čo leží za našimi percepciami a umožňuje ich vznik“ (s. 211).

Všetky spomínané Ottove interpretácie v podstate popierajú tvrdenie, že *a* je vo vzťahu k *b*. V skutočnosti medzi objektmi *a* a *b* sa nevyskytuje žiadna sila, žiadna vlastnosť navyše, ktorá by ich spájala. Preto objekty *a* a *b* sú od seba separované, len my ich v prírode nachádzame v pravidelnom združení, na ktorého základe tvrdíme – či už v kontexte Božej vôle alebo v kontexte induktívneho nahliadania na javy – že po *a* bude „vo väčšine prípadov“ nasledovať *b*.

Napriek pútavému čítaniu, v ktorom autor niektoré systémy analyzuje do podrobných detailov, knihe možno vytknúť, že sa uberá len jedným smerom. Ten tvrdí, že nevyhnutnosť spojenia javov je v ich pravidelnom združovaní. Ott argumentuje len v prospech tejto línie a vynecháva koncepcie vybudované na vzájomnom pôsobení materiálnych telies. V úzadí sú realistické koncepcie, ktoré sa v knihe takmer vôbec nevyskytujú, poprípade sa len letmo pripomenú. Práve ich tvrdenia majú aj v súčasnosti veľké slovo. Ak by Ott dokázal vzdorovať opozičným tlakom, tak by jeho kniha mala presvedčivejší charakter. Na druhej strane pri čítaní knihy nám toto jednosmerné stanovisko nemusí ani veľmi prekážať, keďže Ott v prezentácii vybraných myšlienok preukazuje bohatú znalosť problematiky. Ottovu knihu možno odporúčať nielen záujemcovi o filozofiu, ale aj o prírodné vedy. Ottovo dielo je dôkazom toho, že novoveká filozofia je stále aktuálna aj v súčasnosti.

Tomáš Károly